HRVATSKA BOGOSLOVSKA AKADEMIJA U ZAGREBU
NAUCNO-POPULARNA KNJIŽNICA SV. 2.
UREĐUJE: SVEUČ. PROF. DR. ANDRIJA ŽIVKOVIĆ

DR ANDRIJA ŽIVKOVIĆ,
SVEUČILIŠNI PROFESOR

JEDINSTVO KRŠĆANSKE KULTURE

Pojam jedinstvenosti — Pretkršćanski kulturni period — Sukob kršćanstva sa starom kulturom — Upliv vjere i Crkve — Jedinstvo kršćanske kulture — Propadanje — Značaj savremene kulture i izgledi za budućnost.

ZAGREB 1930.

NAKLADA HRVATSKE BOGOSLOVSKE AKADEMIJE

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE U ZAGREBU.

NIHIL OBSTAT.

Dr. Zv. Marković, m. p.
censor.

Nro 1702/1929.

IMPRIMATUR.

Djakovo, die 12. novembris 1929.

† *Antonius*, m. p.
Episcopus et Adm. Apost.

Kad ističemo *jedinstvo* kršćanske kulture, očito ne možemo mimoići pitanja: može li se i mora li se čovječanska kultura uopće kao takova označiti i ocijeniti pod nekim vidom, koji joj daje značaj jedinstvenosti? Kršćanska je kultura obilježena duhom osnivača kršćanstva, Isusa Krista. Taj duh joj je toliko bitan, da ona bez njega gubi svoj naročiti značaj. Za opće čovječansku kulturu pak jedinstvenost nije jasna nota, bar na prvi mah.

Kristova je pojava od neisporedive, valja reći: od centralne važnosti za kulturni preporod i razvoj čitavog ljudskog roda. Činjenica je, da je kršćanstvo preporodilo svijet. Unijelo je u život ljudi neke stalne poglede na cilj života i njegovu vrijednost. Svi kršćanski narodi stoje u kulturnom pogledu daleko iznad nekršćanskih. U doba velikih socijalnih pokreta, nakon pada rimskog imperija, za seobe naroda i komešanja u Evropi i Aziji, blaga je evanđeoska vijest od divljih horda načinila lagano odane sinove kršćanske Crkve i zatočnike svakog napretka u moralnom i materijalnom pogledu.

Pojam kršćanske kulture u opreci prema pojmu opće čovječanske, obuhvata vremenski jedan historički period, tačno omeđen. Jedinstvenu njegovu notu mi možemo lako ustanoviti, promotriti i kritički ispitati. Nama su za taj posao na raspoloženju povjesna vrela svih grana znanosti i umjetnosti, jedan obilni materijal u literaturi, arheologiji i tradiciji. A zanimivo je i poučno za današnje naše hiperkulturno doba tu jedinstvenu notu razmotriti, ispitati i uglaviti njezin povjesni razvoj od početka kršćanskog perioda do današnjih dana. Da li je oznaka jedinstvenosti ostala kršćanskoj kulturi netaknuta? Dokle je imala pravo da se takovom naziva, a kad je i kako prestala ta njezina osebina? A naročito: kakav je stav i značaj kršćanske kulture u naše dane? Kakovi su nam izgledi za budućnost?

I. Pojam jedinstvenosti u općem kulturnom razvoju.

Kršćanska je kultura jedan integralni dio opće čovječanske kulture. I kako je ljudski rod jedinstven po svojoj naravi, po odlikama naravi: umu i slobodnoj volji; po značajkama svog duhovnog, ma i primitivnog života: vjeri u jedno božanstvo, životu onkraj groba; vjeri u nagradu i kaznu za djela u životu; po socijalnim svojim osebinama: težnji za familijom i društvenim uređenjem; po

etičkom djelovanju, vezanom za religijske predočbe i pojmove — tako se i kulturni njegov napredak i nazadak, razvoj, pad ili uspinjanje, može i mora posmatrati pod vidom jedinstvene, opće čovječanske temeljne značajke.

Oswald Spengler u glasovitom svom djelu »Der Untergang des Abendlandes« razvija misao, da o kakovoj jedinstvenoj kulturi ljudskog roda nema ni govora. Sve je za nj produkt okoline, majčice zemlje i prilika, pod kojima se razvio život dotičnoga dijela i grupe ljudi. A sve je to kroz čitavu znanu i neznanu povijest ljudi — neovisno jedno od drugoga. I što je jednima bilo dobro, to je drugima zlo. A što su jedni smatrali za istinu, bit će drugima laž i jedan nemoguć pojam. Svaka takova samonikla kultura ima svoje vrednote, koje ne prenosi dalje niti ih usavršuje. (Zach: Modernes oder kathol. Kulturideal str. 28. i sl.)

Dok drugi u ime evolucije ne će ništa da znadu za Stvoritelja naravi, Gospodina Boga našega, dotle Ga evo Spengler u ime pesimizma i apsolutnog relativizma ne vidi i ne pozna. Ne upravlja poglede smućenog našeg doba k Njemu, nego proriče propast. Ako ovako pođe i dalje, pa još u jačem stupnju, te ako naše protunastojanje ne bude snažnije i odlučnije — doista, ne čeka nas drugo, nego skora propast...

Očito se ljudi ovako raznoličnog poimanja ne slažu u oznaci temeljnog pojma: šta je kultura? Istina je, da u pojam »kultura« svaki nastoji da unese svoj vlastiti nazor o svijetu i životu. I nije zato čudo, da se mišljenje O. Spenglera podudara s mišljenjem Augusta Comte-a, Hipolita Taine-a, John Stuarta Milla, kao i onim Karla Vogta, Charles Darvina, Ernsta Haeckela, dakle zastupnika pozitivizma i materijalizma. Svi oni unose u pojam kulture svojstva, težnje i sposobnosti onog čovjeka, kakovog oni shvaćaju. A taj njihov čovjek nije proizašao iz ruke Stvoriteljeve, niti je po Njemu podignut u nadnaravni red. Nije on za njih niti dijete Božje, niti baštinik kraljevstva nebeskoga. Pogotovo on nema da teži za nekom svrhom izvan svoga bića, niti da upravlja svoju misao k nekom cilju, koji leži izvan dohvata njegovih moći.

Jasno je onda, da se mora odraziti u postavljanju i opredjeljivanju najvišeg, t. j. konačnog zadatka čovjekova u životu posve oprečno mišljenju prema posve oprečnim shvatanjima o životnoj svrhi čovjekovoj. Slijedi: da se ni glede opsega, ni glede sadržaja pojma kultura ne će moći složiti zastupnici materijalističko-monističkog nazora na svijet sa zastupnicima kršćanskog nazora.

Evo zašto: kuturni razvoj i kulturni napredak znači razmah i unapređenje svih, a u prvom redu najodličnijih sposobnosti ljudskih. To udovoljavanje nekom naravnom poticaju i potrebama očituje se u svim pravcima ljudske djelatnosti.[1] Najprije u njegovoj težnji, da

---

[1] »Kultura obuhvata najznamenitija područja narodnog života dakle osim religije i ćudoređa: obitelj, društvo, državu, pravo, gospodarstvo, znanost, umjetnost i prosvjetu«. Otto Schilling: Katholische Sozialethik, str. 247., München 1929.

si pribavi i usavrši sve, što mu služi boljem izvanjskom životu: hrana, odijelo, stan; da uredi svoje odnose prema najbližima: familija, pleme, narod, država; zatim prema onomu, koga zapaža na svakom koraku: Bogu, kao izvoru ne samo materijalnog, nego i duhovnog života, dakle: vjera i ćudorede.

Tako čovječja težnja za boljim i naprednijim stanjem obuhvata ne samo vanjske, nego i unutarnje njegove potrebe. Od materijalnih prelazi na duhovne. Najprije: najnužnija naobrazba, onda znanost i umjetnost. Dolaze tu najkrupnija metafizička pitanja i odgovori; oni isti, što sačinjavaju temelje svakog nazora na svijet. Na tom je polju pak napredak i usavršavanje neograničeno. Na njemu se aktivitet ljudskog duha najviše očituje.

Baš taj duh čovjekov kao inteligentna sila, nesumnjivo je onaj glavni pokretni princip k napretku i kulturi. A duh naš ne može da se smiri, dok si o najvažnijim pitanjima, što nas okružuju ne odgovori nekom izvjesnošću, s kojom će se zadovoljiti. Tu se međutim pokazuje, da je nužno zauzeti stanovište prema Bogu. Ili će ga čovjek priznati kao stvoritelja, dosljedno i gospodara svemira i života — ili ne će.

Nemoguće je međutim, da se ova dva odgovora sliju u jedan. Nemoguće je, da kršćanski i materijalističko-monistički nazor o svijetu i životu nađu ovdje zajedničku bazu. Nemoguće je zato da o kulturi jednako ispravno misle.

Jer ako je princip svega kulturnog aktiviteta duša... onda je cilj svega kulturnog napretka što jači, intenzivniji, svestraniji i viši uspon svih sposobnosti čovječanstva kao takovoga. Dakle duhovnih ili duševnih vrednota čovjekovih u prvom redu. Etnologija nam i historija evidentno, pokazuju, da ne može biti govora o usavršavanju čovječanstva, o njegovom intelektualnom i moralnom napretku k višem stupnju bez tijesnog oslona na religiju. Religija znači za čovjeka vezu s Božanstvom. Sva je primitivna kultura skroz na skroz religioznog karaktera. I zato se na dnu težnje ljudskog roda za napretkom i kulturom nalaze upisane smjernice one iste, što čovjeka vode k početniku života — Bogu.[2]

To je naravni moralni zakon, izražen u deset zapovijedi Božjih. Tko kulturu shvati u prvom redu kao napredak duha — taj ne može drugo, nego priznati: da je dekalog temeljni zakon prave kulture.[3]

---

[2] Ali ta činjenica nipošto ne daje prava na zaključak, kojim bi tkogod htio brisati razliku između religije i kulture. Neispravno bi bilo reći, sa stanovišta katoličkog našeg naziranja, da katolici imadu u riječima sv. pisma, kojima se garantuje opstanak Crkve do konca svijeta, zagarantovan trajni opstanak kršćanske kulture. Kristove se riječi odnose samo na Crkvu. Pa makar da je Crkva majka kulture može kultura propasti, a Crkva će ostati do konca.

[3] »Kultura je usavršenje i upotpunjivanje naravi, dakle napredak. Svaki napredni pokret mora da ima zakone. Ti moraju biti općenito obavezni i mjerodavni za sve odnose prema Bogu, čovjeku i svijetu. Takove pak zakone može izdavati samo Bog, stvoritelj naravi. Zakoni dekaloga su temeljni zakoni i prema tome temelj kulture«. Zach Franz: Modernes oder kath. Kulturideal, III. Aufl., Herder, Wien, str. 25.

I kao što je netko rekao da u socijalnom pitanju na dnu leži pitanje moralno, ne će pogriješiti tko problem kulturnog razvoja i napretka riješi analognim načinom.

Napokon: svemu životu organskom i anorganskom, čitavom svijetu i svemiru samo je jedna konačna svrha: vanjska slava Gospodinova. A svima je razumnim stvorovima povrh toga dana zadaća, da u vječnom životu nađu svoje blaženstvo, sreću i smirenje. I zato sve, što se zbiva u životu ljudi, sve što nastaje radi njih ili se s njima razvija, ima se procijeniti: da li ih dovodi ili odvodi k tome konačnome cilju. Prema tome je moralno ili nemoralno. Drugim riječima: svi su ostali mnogostruki obziri u životu sporedni, obzirom na konačni cilj. Temeljno je i jedino važno samo to, da li je čin moralan ili nije. Sva kultura konačno ima dakle smisla samo s ovog jedinog gledišta.

U životu ljudskog roda ova se nota provlači od početka. Izbija sad jače sad slabije, ali ona je uvijek zamjetljiva. Ona veže prva pokoljenja s današnjim generacijama. Svi u sebi nose sliku jednog i jedinog Stvoritelja, svi po naravnom zakonu teže k jednom konačnom cilju.

Neka nitko ne kaže, da je ovo rečeno s odviše naglašenim religijskim stanovištem. Da mi svećenici svuda unosimo samo svoje teološke poglede..., jer da se kultura konačno može razvijati i bez naročitih obzira na Boga i vjersko naziranje.

Doista se može tako razvijati. I naše nam doba to bjelodano dokazuje. Jedno se samo ne smije zaboraviti: da sva moderna kultura, htjela ne htjela, zauzima svoj stav prema onom vječnom naravnom moralnom principu t. j. prema vječnoj volji Božjoj. Govorio, dokazivao, pisao tkogod ne znam što i neznam koliko, nikad nitko nije ni za vlas pomaknuo ili uzdrmao *činjenicu* Božjeg opstanka. Dosljedno; sav razvoj čovječanstva, sva uvjerenja, svi čini ljudi dijele se samo na dvije klase: ili su u skladu s moralnim redom ili nijesu. A na tom ne može apsolutno ništa promijeniti sva nastranost naše savremene kulture, sve njezine zablude, svi njezini filozofi i socijolozi zajedno s umjetnicima, prirodoznancima, književnicima, državnicima i svijesnim Božjim protivnicima. Sa stanovišta kršćanskog nazora na svijet ima dosljedno samo *jedno* ispravno mišljenje. I zato savremena kultura, prava i istinska može biti samo jedna: kršćanska kultura. Otkako je Krist došao na svijet ne može se prava kultura niti se smije kretati i razvijati izvan puteva, koje je Krist zacrtao.

Ne znači dakle, da mi teolozi unosimo naše neke teološke poglede u svaku stvar. To nisu »neki naši pogledi«, nego logični zaključci iz pretpostavki. Ako stoji, kao što stoji činjenica o Bogu

kao Stvoritelju i Kristu kao Spasitelju — onda o ispravnosti ovih izvoda ne može biti sumnje, barem razložne ne. Za svakog uvjerenog katolika ne će po tom biti teško, da se u ovo shvaćanje uživi.

Kulturu ljudskog roda možemo dakle i moramo shvatiti pod vidom organičke jedinstvenosti. Kao što je čitav ljudski rod ne samo po nauci biblije, nego i po rezultatima modernog historičko-etnološkog istraživanja jedinstven, tako je i kultura njegova kroz sve raznolične faze svog porasta i padanja vođena jednim osnovnim putem. Jedna je osnovna nota zamjetljiva u svim razvojnim fazama ljudske historije: ona, što je naravnim moralnim zakonom ucijepljena u srca sviju ljudi. Sav razvoj, porast i pad civilizacije u najraznovrsnijim periodima ljudskog života uvijek je za osnovicu imao smjernice, što ih je iz sebe davao čovjek u koliko je on dijete Božje. Njegova se duša t. j. njegov razum u borbi s elementima prirode penjao visoko i u ono tamno, daleko predhistorijsko doba: Ono što nam je sačuvano i otkrito samo su tragovi, koji pokazuju, da je duhovna značajka u životu čovjeka od uvijek bila od prvotnog značenja.

II. Pretkršćanski kulturni period.

Obuhvata dva dijela: 1. pretpovijesni i 2. period starog doba.

Dakako, da je za nas najstarije kulturno stanje najzanimivije. Već radi toga, što mu počeci leže obavijeni nejasnim nagađanjima, osnovanim na onim razmjerno siromašnim nalazima kao dokazima izvjesne materijalne i neke duševne kulture. Ne samo vanjski život pradoba, nego naročito duhovni njegov stupanj ima i za današnje naše ispravno naziranje jednu veliku važnost. Problem govora i pisma, početak familijarnog, društvenog i državnog života, a osobito prvi razvoj religije i etike postaju pitanja od odlučne vrijednosti. Onaj duh, koji se danas udaljuje od Boga, baca se s naročitom strastvenošću na rješenje ovih važnih pitanja i nastoji za svoje mišljenje osvojiti svijet. Doista, to mu je u jedno vrijeme gotovo i uspjelo. Ali jer je neosnovano, činjenicama protivno, dakle u biti pogrešno, nije se moglo dugo održati. Danas još možda neki intransigentni komunistički ideolog zadržaje Morganove teorije o familiji ili Feuerbachove o religiji najstarijeg datuma. Objektivna moderna znanost, daje pravo onom shvaćanju, koje je kršćansko. A po tom shvaćanju je sva kultura pretpovijesnog perioda prožeta religijom kao najsnažnijom idejom. Ona je izraz vjere u jednog Boga stvoritelja, koji naplaćuje dobra djela, a zlo kazni i na ovom i na drugom svijetu. Ta je ideja toliko jaka, da je ona centralna os, oko koje se kreće sav život ljudski.

Rezultati novije etnologije, naročito kulturno-historičke škole, kojoj je danas predstavnik P. W. Schmidt utvrđuju: 1. da prema historičkim nalozima nikad nije bilo perioda bez ikakove kulture i bez ikakovog ure-

denog spolnog odnosa (promiskuitet) pa da su prema tome vjera u jednog Boga, monogamija i vjerovanje, da svi ljudi potječu od jednoga para — jedna zajednička duševna svojina najstarijeg čovječanskog uvjerenja. Rezultati novijeg etnološkog istraživanja oprovrgavaju tezu ekstremnog historičkog evolucionizma, da su se sve religije šematički razvijale iz nekih skroz primitivnih oblika (fetišizam, demonizam i animizam): 2. da je Spenglerovo mnijenje o nastupu izoliranih kultura čisti produkt fantazije, a da procvat visokih kultura ima posve određene kulturno-historičke pretpostavke: povoljno stapanje ili miješanje različnih primitivnih kultura (Zach.: n. dj. str. 37.).

Period t. zv. starog doba siže do nastupa kršćanstva. Tu su zastupane historičke kulture: asirsko-babilonska, egipatska, hebrejska, da se kasnije na nju nadoveže helenistička pa rimska, germansko-romanska. Na skrajnjem istoku razviše se jednako davno, a gotovo samostalno kulture kineska (japanska) i indijska. Svakako se po ovim najstarijim kulturno-historičkim utvrđenim podacima uzimalo, da je put kulturnog razvoja uzeo smjer: od istoka k zapadu. Otuda riječ: Ex oriente lux, kako je kasnije dolaskom Krista Gospodina doista došlo svjetlo sa istoka.

U najnovije doba međutim padaju glasovi, da nije istok kolijevka čovječanske kulture, nego zapad, zapravo Evropa. Iz Evrope da je najstarija kultura došla na istok, odakle je opet kasnije prodirala stalno prema zapadu, dakle da je njezino kretanje kao ono njihala. Dr. H. Simroth zove to naziranje »Pendulationstheorie«. Ovom se mišljenju priključio Dr. J. Bayer (Wien), te (1923. god.) istraživač Afrike i osnivač Instituta für Kulturmorphologie Leo Frobenius. U svom jednom predavanju u Beču rekao je on:

»Der Satz vom Licht aus dem Osten ist längst wiederlegt — die ältesten Kulturfunde macht man in Westeuropa; von hier rückte die Kultur nach dem Osten um von da wieder über Babylonien, Ägypten, Griechenland, Rom u. s. w. nach dem Westen zurückzuwandern«. (Zach, str. 38.)[4]

Prema onom materijalu, što nam danas stoji na raspolaganje, ipak još uvijek možemo smatrati istok kolijevkom čovječanske kulture.

Pa još početkom 19. vijeka, šta smo mi o toj kolijevci znali? Sve je naše znanje bilo svedeno na ono, što nam je biblija pružala i nešto malo grčki pisci Herodot, Diodor. Egipatske piramide i ponosni hramovi stajali su kao nijemi svjedoci nekadanje silne slave i snage. Ali progovarali nijesu. Istom tijekom 19. stoljeća odgonetnuše učenjaci hieroglife, staroegipatsko pismo, a tek 1846. klinovo pismo, kojim su se služili asirci i babilonci. Kad se k tomu priključiše i nalazi znatnih iskopina, sve do grobnice Tut-an-kamenove u naše dane, nama se ukaza visoka kultura davnih vremena, koja samo

---

[4] Spominjem ovo kao jedno mišljenje ne upuštajući se u analizu i ocjenu.

pojačava misao: da se kulturni razvoj čovječanstva nema shvatiti onako, kako su ga ocrtavali ekstremni evolucionisti. Nije čovjek u svom kulturnom razvoju neprestano na jednom usponu od poluživinskog nerazumijevanja do visine modernog svog položaja. Kad bi tako bilo onda bi nam najstarije doba moralo pokazivati veoma nisko kulturno i religiozno stanje primitivnog čovjeka. Ali baš najnovija asiriološka istraživanja samo potvrđuju naše tvrdnje: Do 20 vijekova prije Krista, zapravo još i više (2.500 prije K.) prosijeva religiju u Babilonu jedan monoteizam (pokraj štovanja i drugih bogova), a kasnije se ta religija ne uspinje na više i ne pročišćava, nego pada i ponizuje do naivnosti i apsurdnosti. Jednako nam kulturno stanje toga najstarijeg doba pokazuje jedno visoko razvijeno socijalno stanje: uređenu državu, zakonodavstvo, građevine, raskoš privatnog života i sl. Pa to je također palo i propalo. Ta je sjajna epoha uminula i uz izvjesne izmjene prešla na druge svježije narode, da se kod njih opet diže i pada, usavršuje u nečemu, a u nečemu opet nazaduje.

Za čitav ovaj povijesni pretkršćanski period vrijedi također naša tvrdja: Sva je kultura ovih raznih naroda usko vezana s religijom. U izvjesnom stupnju ona je i uvjetovana, dirigirana, podržavana religijom. A to potvrđuje samo naše mišljenje: d a j e r e l i g i j a o s n o v s v a k e k u l t u r e. Kulturu nosi duh čovjekov. On je tračak svjetla nebeskoga. što ga je Stvoritelj naravi ulio u naš život. On je vezao taj naš život i sve njegove težnje za sebe i za život u Njemu. Tu istinu pronose najprimitivnije kulture najstarijih naroda. I onda kad Božanstvu u čast spaljuju jedan dio lovine i onda. kad na špiljskim zidovima ostavljaju tragove svojeg vjerovanja...

III. Sukob kršćanstva sa starom kulturom.

Stara klasična kultura i civilizacija bila je doista velika. Mi joj se danas divimo, naslijeđujemo je; u nekim tačkama uzimamo za uzor i marljivo studiramo njezine forme. Da vam samo u pamet dozovem veličinu grčke drame, epske i lirske poezije; dubinu Platonove i Aristotelove filozofije; savršenost Fidijina i Praxitelova dlijeta; klasični stil Ciceronov i Tacitov, grandioznost Akropole i Kapitola.

Ali jedno ne mogu da vam kao veliko i udivljenja vrijedno predstavim iz tog starog svijeta: skladnost duhovnog života. Imali su smisla za ciljeve naravne etike — negdje su u čestitosti otskakivali kao uzor čitavom onom svijetu na pr. Spartanci i stari Rimljani. Ali jedinstvenog mišljenja, vezanog uz stalne vječne i nepromjenljive principe i prema njima dosljedno izgrađenog nazora na svijet i život nijesu imali. Veliki ljudi, kojima se divimo i kojima će se još mnoga pokoljenja iza nas diviti, počinjaju u religijoznom pogledu naivnosti ili grube povrede. Tako jedan Sokrat prije nego što polazi u smrt

veli prijatelju, da ne zaboravi Asklepiju žrtvovati pijetla...! A Plato u nacrtu svoje idealne države uzakonjuje ropstvo.

Povijest nam je sačuvala svjedočanstva, što ih poganstvo pruža kao dokaz svog siromaštva u vjerskom pogledu, a s druge strane kao potvrdu jednog općenitog uvjerenja o potrebi dolaska Mesije. Kad ih dana slušamo, vidimo u njima ostvarenu od iskona volju Božju i blagu ruku Njegove Providnosti, kojom vodi ljudski rod.

U Babilonu imađahu proročanstvo »o nekom velikom kralju, koji će ustati na zapadu, a pod njim će pravo i pravica, mir i veselje vladati u svim zemljama i sve će narode usrećiti.

Stara nordijska neka priča govori o jednomu, »koji će doći, mogućniji, nego Adin«.

U Kini očekivahu »velikog sveca, koji će doći sa zapada i objaviti religiju, što će trajati do konca svijeta«.

Vergil pjeva (Ecloga IV.) o nekom »koji će od neprestanog straha osloboditi zemlje«.

Cicero spominje proročanstvo Sibylle o kralju, koga će svi morati priznati, tko hoće da bude spasen. U djelu »De civitate« veli, da će svuda vladati samo jedan gospodar, Bog. A u spisu »de haruspicum responsis« govori, da nije nemoguće, da Bog s neba siđe na zemlju, posjeti ljude i s njima stanuje.

Tacit, Suetonije i Flavij Josip pišu, kako je u ono doba po čitavom istoku rašireno jedno uvjerenje, da će iz Judeje ustati ljudi, koji će svijetom zavladati.[5]

Njima je to sve u ono vrijeme bilo nekako nejasno, obavijeno tamom i maglom. Nijesu znali, da su oruđe u rukama Božjim, kad su 69. godine spalili Kapitol i uništili sabiralište svih poganskih bogova u Rimu, a 8 mjeseci nakon toga hram židovski u Jeruzalimu. Bili su na zalazu svoje moći. U njihovoj se sredini razvijala već nauka Kristova, osvajala duše i uvjerenja. Iznosila jedan novi svijet, naviještala jedan novi život. Dosljedna, stroga i sva uperena na vječni cilj čovjekov, naviještala je doista novu nauku. Dok je staroj kulturi bio idealom čovjek, sa svim osebinama zemaljskog stvora, nova je kultura iznosila harmoniju i pravi odnos između čovjekka i njegove duše. Unijela je zabunu u redove onih, koji su svoj pogled upirali samo na skladnost tijela: njegovu ljepotu i udobnost. Kultura tijela morala je uzmaknuti pred kulturom duha. Dva se svijeta sukobiše... i nakon ogorčene borbe, koja je obilno krvlju plaćana — povrh carskih dvorova i u središtu svijeta — ustali se Kristov križ.

S njim dođe onom svijetu novi duh. Žena posta slobodna, dostojno biće svoga druga. Robstvo presta kao nedostojan odnos čovjeka prema čovjeku. Pravo i poštenje otvori si put. Razmah slobodnog duha nađe svoje široko polje.

---

[5] Ove i slične primjere navodi Zach u cit. djelu na str 56.

I misli i želje, osjećaji i užitak dobiše pravo lice. Produhovljen čovjek, osjeti se tek sada pravo slobodan. U carstvu duha i njegov će duh da kraljuje. Naravnim očima i moćima pridruži se nadnaravna snaga. I ona udari od sada svoj pečat zatečenoj kulturi.

IV. Upliv vjere i Crkve.

Najprije se taj upliv primijetio na familijarnom životu. Kršćanstvo je blagoslovilo obitelj. Uništavalo nedostojni nemoral. Ćudorednost je snaga osnovne stanice svake države t. j. obitelji. A tu je ćudorednost mlado kršćanstvo gojilo kao svoj specificum. Nerazrješivost ženidbe, svetost bračnog odnosa, rađanje, a ne ubijanje djece u utrobi, odgoj i odgovornost za dijete, stubokom su izmijenili sliku familijarnog života kršćanskog prema poganskom.

Primijetio se zatim u društvenom životu ukidanjem robstva. Bilo je pojedinaca, koji su slobodnim proglasili najednom po 1250, 1400 šta više i 8000 robova.[6] Pravni poredak nije tim trpio, jer je kršć. obzir i ljubav pomagala, da svi dođu do čestite zarade i života. Ta velika promjena mogla je gdjegdje izvesti i neugodnih posljedica. Ali ona je u cjelini značila veliku revoluciju u društvu. Svakako u smislu dostojnom čovjeka.

Jedna osobita crta starog kršćanstva jest njegova karitativna strana. Briga za siromahe, udovice i za ostavljene. Tu je crtu istaknuo Krist u evanđelju naročito, pa su prva kršćanska stoljeća u tom pogledu uzorom svim narodima čitavog svijeta.

U duhovnom životu očitovao se snažno upliv kršćanstva na pogansku znanost. Ona je doduše uživala ugled, ali je u kršćanskim protivnicima naišla na jače i ustrajnije borce, pa je pred snagom njihove argumentacije polagano zamirala. Borbe gnostičkih filozofa nijesu mogle uroditi pobjedom, jednako kao ni židovsko-grčka religijska struja. Učenjak Philo u Aleksandriji bio je doduše jedna snažna zapreka za intelektualce, jer je svladavao i grčku filozofiju i židovsko talmudsko znanje. Ali ga je nova struja odbacila. Na ponosnom svom i pobjedonosnom putu nije Philonova škola mogla odoljeti kršćanstvu. Štogod je još na znanstvenom polju pokušavano, naročito sa strane gnostika i manikejaca, nije se održalo. Bilo je preslabo i preblijedo u vezi s jasnim i logičkim dosljednim nazorima kršćanskih filozofa i apologeta.

Ni umjetnost nije zanemarena. Kršćanstvo je i nju smatralo dijelom duhovnog života, kako ona i jest. I zato joj je namijenilo zadaću, da prožima i oplemenjuje duh u težnji k vrhovnom cilju, da odgaja i vodi k Bogu. Nije se kršć. umjetnost odmah snažno razvila. Ali i u primitivnim svojim oblicima, sačuvanim u katakombama, odaje ona smjer, kojim joj je poći. Kasnije se ona

---

[6] Nikel: Allgemeine Kulturgeschichte, II. Aufl., str. 239.

dovinula jedne visine, da joj se danas svi bez razlike dive, priznajući, da su najveća stvorena djela nadahnuta religijskim kršćanskim duhom. To vrijedi za likovnu kao i građevnu umjetnost.

Kad je Crkva već zauzela vremenom svoj javni položaj, pojačalo se znatno njezino djelovanje. Ono se najznatnije očitovalo u obraćenju i odgoju germanskih naroda Gota, Burgunda, Sueva, Franaka. Zatim Iraca, Skota, Anglo-Sasa, a kasnije i Slavena. Kod svih tih manje više surovih i nekulturnih naroda proizvelo je kršćanstvo jedan izvanredan upliv na ćudoredni njihov život. Ne doduše od jednom, ni preko noći, nego lagano, ustrpljivim odgojnim radom. A njihovim poganskim običajima davala je Crkva novo značenje, oplemenjujući tako njihove navike. Podižući samostane pravila je rasadišta kulture, oaze prvih početaka znanosti, obrta i umjetnosti. Samostani su bili učitelji i u obrađivanju polja i vrtova, isušivanju močvara, izgrađivanju puteva odgajanju šuma, podizanju mostova. Crkveni su ljudi isključivo bili, koji su za ono doba gojili knjigu, makar u malom razmjeru; koji su sami znali čitati i pisati i koji su druge učili; koji su iskorjenjivali zločeste običaje, upućivali na mir, pobožnost i pokornost. Oni su i u javnom državnom životu zauzimali najodlučniju ulogu. Upravljani jednom organiziranom hierarhijom, oni su bili glavni savjetnici knezova i kraljeva. Svojom su naobrazbom daleko nadmašivali plemiće svjetovne ruke. Nije zato čudo, da su svojim uplivom prodirali na svim poljima.

V. Jedinstvo kršćanske kulture.

Kršćanski se život, nakon heretičkih borbi i nakon prestanka progonstva od strane rimskih careva, jednim jakim razmahom dovinuo kroz par stoljeća do zamjerne visine. Sav je ne samo privatni, nego i javni život prožimala kršćanska osnovna misao: sve valja promatrati pod vidom vječnosti! Svaki će ljudski čin biti suđen, bilo na ovom ili na onom svijetu. Prema tome sve, što se radi, što se poduzima ima da vodi računa o konačnom cilju čovjekovu. Na taj je način jedan jedistveni duh imao prava da se afirmira. Sve, što se kršćanstvu bilo u teoriji bilo u praksi protivilo — uništavalo se. Vjerojatno se u tom pogledu puno i griješilo: ljudi su uvijek konačno ljudi... Ali jedno se mora priznati: išlo se svijesno k jednom cilju. Svi su znali za čim teže, a svaki je bio sebi toga svijestan, kad je izašao izvan kruga, označenog kršćanskim naziranjem na svijet.

Stoljeća su prolazila u laganom izgrađivanju ovog jedinstvenog kulturnog napretka. Evropa je postala pozorištem jednog preporoda. Izvanjska je kultura išla ruku o ruku s kulturom duha i srca. Nad svima je lebdjela briga Crkve, a po njoj i preko nje volja Božja. Kršćansko shvaćanje, izraženo u kršćanskom vjerovanju o Kristu kao Spasitelju, dominiralo je nad svim zemljama i svim narodima onog doba.

Od propasti zapadnog rimskog carstva pomiče se ovaj upliv za jedno vrijeme na istok u Carigrad, da se tamo u IX. vijeku opet usredotoči na zapadu, kad germansko pleme predvodi Evropu. Ali neprestano u vezi s Crkvom, poštivajući ne samo njezinu nauku, nego i njezina prava kao društvene organizacije.

Kroz sve ovo vrijeme nekad mirnog, a nekad vrlo burnog razvoja provodi Crkva jedan posao pročišćivanja: sve elemente stare grčko-rimske kulture ne odbacuje, nego neke usvaja i preobličuje. Najljepše su tu zadaću proveli crkveni oci i crkveni pisci. Već su se prvi kršćanski apologete isticali svojom klasičnom izobrazbom. I sve što su u klasičnoj književnosti našli uporabiva za svoje svrhe, korisno su izrabili. Taj se posao nastavio, uz potreban oprez. Crkveni su oci položili temelje sredovječnoj kulturi, sjedinivši kršćanstvo s onim, što im je pružala visoka klasična kultura. To je divovski posao. Snagu im je dao Gospod, koji ih je vodio i nadahnjivao.

Klasičan je primjer takovog djelovanja sv. Augustin. Sva antikna filozofija, historija i umjetnost s jedne, a kršćanska objava i živa kršćanska nauka s druge strane — usredotočuju se u njemu. On je tipičan primjer jednog od stupova prave klasično-kršćanske kulture.

Ali čitavo ovo duhovno blago, što su ga pod uplivom kršćanstva nagomilali sv. oci i crkveni pisci, palo bi možda u propast i nebi donijelo onog uspjeha, kojeg je doista donijelo, da nijesu povoljne političke prilike omogućile jedan skladan jedinstven razvoj. Na zapadu su se brzo razvijali mladi germanski narodi. Nestajanjem pojedinih samostalnih država, a nastajanjem novih, grupiranjem snaga pojedinih plemena, previranjem bujnog ratničkog života i sreće, iskristalizirao se položaj tako, da je zapad pod vodstvom Karla Martella 732. god. pobjedom nad Arapima dobio odlučan utjecaj na razvoj čitave Evrope. Kad je kasnije pošlo za rukom slomiti i moć Avara — mogla se nesmetano razvijati jedinstvena germanska država, koja je svoj veliki ideal dosegla za Karla Velikoga. Tome je pripomogla Crkva, jer se papa priklonio Francima, a ne Bizantu, koji nije pokazivao dosta snage ni da sebe brani, a kamo li papu i svoj posjed u Italiji.

Karlo Veliki je osnivač t. zv. kršćansko-germanske kulture (768—814.). Od njegovog se doba razvija sredovječna kultura, koja je obilježena uskom saradnjom između Crkve i države. Priznati valja, da je Crkva imala u javnom životu dominantni položaj, unatoč čestih borbi i mnogih neprilika. Jedinstvo kršćanske kulture ostvareno je kroz to doba. Sav javni i privatni život stoji pod uplivom kršćanstva. Sve manifestacije duhovnog života i sav napredak materijalne kulture vodi ili bar potpomaže Crkva. Ona prednjači, njezini ljudi vode svagdje i u svemu prvu riječ.

Ostvarenjem »Svetog rimskog carstva njemačke narodnosti« stvorena je jedna osnovica za socijalni i kulturni utjecaj Crkve. To je bio

uspješan potez papinske politike. Nova tvorevina nije bila kakova nacionalno jedinstvena država, nego država narodâ pod vodstvom germanskog plemena. Današnji germani, romani i slaveni pripadali su tomu carstvu: kruna sv. Venceslava s Češkom, Moravskom i Šlezijom; danska, poljska, ugarska i hrvatska kruna zajedno sa svim zemljama, što su ih nekada kraljevi ili carevi nasljeđivali. To sveto rimsko carstvo trajalo je do 6. VIII. 1886. kad se car Franjo II. odrekao tog naslova.

U društvenom pogledu opstojalo je: plemstvo, vitezovi, kmetstvo i slobodni građanski obrtnički stalež. Pojedine društvene skupine — staleži i redovi — razvijahu se u glavnom bujnim životom, natječući se u zaradi, napretku, i u relativno jednoj priličnoj čestitosti.

Poštovanje žene — u vezi s viteškim životom bilo je osobito razvijeno.

Socijalna je zaštita bila u neku ruku također provedena: cehovi su vodili brigu o svakom svom članu. Hospici su bili brojniji, nego što ih danas imadete.

Kršćanska je caritas bila vezana uz brojne muške i ženske redove, kojima je društvo omogućilo da njeguju i uzdržavaju siromahe, dajući im potrebna sredstva.

Kršćanska se znanost: filozofija i bogoslovija podigla visoko. Pod sjenom vjerskih zasada, ona na sigurnom putu, dosiže u sv. Tomi Avinskom u 13. vijeku svoj vrhunac; kršćanska umjetnost, na kojemgod je polju promatraš, izbacuje imena prvoga reda. U pjesništvu Dante, u slikarstvu fra Angelico du Fiesole, u graditeljstvu Bramante.

I duhovna i materijalna kultura ima jednu zajedničku bazu: na principima kršćanstva razviti ljudske sposobnosti do što jačeg razmaha. U tom leži nota jedinstvenosti kršćanske kulture.

Tako je u glavnom bilo na zapadu. Ali se ne smije mimoići ni pitanje: kakav je upliv kršćanstvo izvelo na istoku? Koliko se tamo kao kulturni faktor afirmiralo? To bi međutim bilo jedno predavanje za sebe. Neka ovdje bude za sada dostatno ovo: istočno se kršćanstvo — kasnije pravoslavlje — nakon svog ranog odijeljenja od Rima, mnogo povuklo u se. Zatvorilo se u crkve i samostane pa nije u javnom životu i razvitku društva izvršivalo onog velikog upliva kao katolicizam na zapadu. Pravoslavni bogoslovi ističu ovu notu kao prednost: da je naime tim pravoslavlje više učuvalo karakter tajanstvenosti, što se religiji kao takovoj pristoji.

U ovom dakle naprijed ocrtanom sredovječnom tipu kršćanske kulture nije uključen tip, što se razvio na istoku. Jedinstvena nota kršćanske kulture nosi u sebi u prvom redu elemente one zapadne kulture, koja to ime u pravom i potpunom značenju riječi zaslužuje.

VI. Jedinstvo kršć. kulture propada.

Majka kulture kod svih zapadno-evropskih naroda jest katolička Crkva.

Poslije propasti rimskog carstva, Crkva se pomoću mladih germanskih naroda ojača naprama vani i kroz čitav srednji vijek, kako napred istakosmo, stvara jednu kulturu, jedinstvenu po duhu, kojim diše, te je širi posvuda, kamo je kršćanstvo doprlo. U najranijem srednjem vijeku saradivali su s Crkvom razni germanski narodi okupljeni kasnije u svojim narodnim državama. I slavenska plemena rano stupaju kao samostalni državni činioci u dodir

s Crkvom. Kultura zapada zahvaća tako i nas i uz osebujni narodni život doma nalazi povoljno tlo, razvija se i dosiže zamjernu visinu.

Ovu jedinstvenu kršćansku kulturu stao je najprije razbijati:

1. Humanizam i renesansa.

Humaniste rekoše, da valja poći k izvorima stare klasične znanosti i umjetnosti. A to zato, jer da je kršćanstvo čitav duh antike prekrojilo na svoju, u neku ruku ga krivotvorilo. Da valja zato iz »kršćana« opet načiniti »ljude«.

Renesansa (ako je ne omeđimo samo na umjetnost, nego tom pojmu dademo opće šire značenje) je izbacila istu misao: preporodit ćemo čovjeka, ako ga upodobimo onom klasičnom lijepom i harmoničkom grčkom tipu. Zato bez kršćanstva, mimo njega, natrag k idealima grčko-rimskim!

To je bio prvi snažni udarac, koji je uspio. K uspjehu su pripomogli i oni, koji su trebali da brane jedinstvenost kršćanske kulture. Sami neki pape su bili oduševljeni humaniste i promicatelji renesanse.

Ne bi samo po sebi ništa zlo bilo poći k izvorima stare klasične znanosti i umjetnosti. Ali je zlo bilo u tom, što su se ideje antike — religijske i moralne — širile na račun kršćanstva. Duh paganizma stao je da osvaja. U tom je bila opasnost, kojoj crkveni ljudi nijesu znali stati na put. Ta je opasnost rasla, silno i snažno. I današnja kultura modernog čovjeka sa svim svojim oznakama hladnog, bešćutnog i beznadnog ovozemskog osjećanja — samo je posljedica onog principa, što ga je unio humanizam i s njim renesansa.

Ali to nastojanje humanističko i renesansno bilo je pogrešno. Oni su htjeli nadovezivati direktno na kulturu starogrčku, izbacivši onaj period starokršćanski i kršćansko-germanski. Ali priroda ne pravi skokova. I svaki se takav neprirodni skok prije ili kasnije osvećuje. Taj prodor, da ga tako nazovemo[1] — nije ostao osamljen.

Slijedio je zatim:

2. Protestantizam.

Bitna oznaka protestantizma jest: subjektivizam. Ne samo da je čovjek kao čovjek mjera svih stvari, nego šta više: svaki pojedinac. Dok je srednji vijek naučavao, da je Bog norma svega, nova nauka veli, da je to čovjek. Iz tog principa, koji je svoj pohod snažno otpočeo s protestantizmom, slijedile su užasne posljedice.

Na religijskom polju jedno rasulo: Svaki je sâm vlastan da vjeruje što hoće, prema svom subjektivnom doživljavanju. Današnji

---

[1] Cfr. Zach str. 123.

protestantizam to do riječi potvrđuje. On je još samo po imenu neko kršanstvo, a po vjerovanju možda tek kod najširih slojeva, koji slijede tradiciju. Ali među inteligencijom protestantskom, pa ni među samim njihovim bogoslovima, nema jedinstvenog naučavanja, na pr. glede osobe Kristove, pojma Crkve, sakramenata i dr.

Luther je izveo jednu revoluciju. Duboko je ona zasjekla u tijelo Kristove Crkve. Ali ona je usjekla duboke brazde također u čitavo moderno doba. Brzo se iza toga vremena odigravaju događaji, koji našu nekadanju kršćansku kulturu nose niz strminu. — Crkvena je ova revolucija prethodnik kasnijih državnih i socijalnih revolucija. Jer u njoj su sadržani osnovi za svaku revoluciju: raskid s tradicijom, individualističko-subjektivističko pravo pojedinca. Pa kad je taj princip prenesen s vjerskog polja na političko, socijalno i kulturno, onda je tek bilo jasno, da sve nove tečevine gube mnogo na svojoj pravoj vrijednosti. A sve zlo modernog doba ima svoj ideološki početak u onom duhu, kojim je Luther zadahnuo svoje djelo.

Pretjerani moderni nacionalizam po uzoru oholog germanskog kršćanstva; državni zahvat u vjersko polje, apsolutističke težnje pojedinih vladara, naročito u pogledu crkvenog života i njezinog upliva (galikanizam i jozefinizam) samo su izdanak protestantskog poimanja ovisnosti religija od državne vlasti; sva težina onog problema, koji pod imenom »socijalnog pitanja« mori još i danas Evropu, nužna je posljedica one nauke, koja za spas čovjeka ne traži dobrih djela. Ako ona nisu potrebna — ugodnije je, da ih izostavimo. Kršćanska caritas postaje tako ne moralna dužnost, nego suvišni jedan nepotrebni teret, na koji nitko nema obveze.

Na drugoj strani princip skrajnjeg individualizma rađa nagomilavanjem prekomjernog bogatstva u rukama onih, koji sretnim i spretnim načinom znadu da se okoriste prilikama — dakle rodi kapitalizmom. Propast čitavih klasa, osiromašenje puka naglo je pokročilo, čim je stroj zauzeo jače mjesto u radu.

Jedinstvo je stalo pucati kud i kamo jače, nego što se mislilo. Duha, koji je spajao i vezao sav kulturni život u jedno prostrano polje aktiviteta, nestalo je. Borba je nastupila ne samo na polju duhovnog i duševnog sporazumijevanja, nego je prenesena i na polje materijalnih dobara.

Društveni pak ili socijalni poredak silno je stradao uslijed tih borba. Familija nije ostala ono, što je bila. Ona propada. Nemoral diže glavu i javno se nekažnjeno šepiri. Gdje je nemoral, tu je i nevjera. Individualizam i subjektivizam pak opravdava svaki stav.

Početkom 17. vijeka već se vide konture nove filozofije. Pripravljali su je humaniste Valla (1407—1459.), Erasmus (1467—1536.), Ramus (1515—1572.), eklektici, empirista Thomas Campanella (1568—1639.), panteiste Giordano Bruno (1548—1600.) i Jakob

Boehme (1575—1624.); prirodoznaci Kopernik (1473—1543.), Keppler (1571—1630.) i Galilei (1504—1642.), a nemanje i juriste kao Machiavelli (1469—1527.), Hugo Grotius (1583—1645.) i deiste Cherbury (1581—1648.), sa skepticima Mich de Montaigneom (1533—1592) i Petr. Charonom (1562—1603.). Već ta rana moderna filozofija nosila je u zametku sve one oznake, koje su se kasnije razvile do paroksizma: *negaciju svakog auktoriteta, prekid s tradicijom, neprijateljstvo među vjerom i razumom.*

A znamo, da je filozofija za svako doba kraljica znanosti. Ona ima silan upliv i na one, koji je ne razumiju i koji se njom ne bave. Njezin se blagotvorni ili zlokobni utjecaj osjeća u zraku, koji dišu ljudi; ona se preplićе kroz njihove misli i osjećaje, a da oni toga i ne znadu. I tako ona djeluje svojom snagom bilo na boljitak bilo na nazadak čovječanstva. Moderna je filozofija dovela naš savremeni rod na niže, nego što je on stajao u srednjem vijeku. Konstatacije, koje se bilježe 200 godina iza rođenja Kantova (1724—1804.), potvrđuju, da je filozofija sv. Tome Akvinskoga jedina jaka baza za solidno umovanje.

3. Prosvijećeni period u 18. vijeku.

Otpočeo je u Engleskoj kao neka opozicija Lutherovom ponižavanju ljudskog razuma. Stvorila se neka naravna religija — deizam, kao nauka o Bogu dobrom ocu, koji se puno ne miješa u ljudske poslove. Dakle neko slobodoumno naziranje, koje se puno ne osvrće na objavu, nego glorificira ljudski razum. Tako je otpočeo Bacco Verulamski, nastavio Hobbes kao empirista, zatim Locke i Hume kao skeptici i agnostici, da njihovi nastavljači završe kao potpuni ateisti.

U Francuskoj je išlo još jačim tempom. Korupcija dvora samo je još pospješavala dekadencu. Deizam engleski uze oblik senzualizma i materijalizma. Helvetius, Holbach, Condillac, pa Voltaire i Rousseau najpoznatiji su zastupnici ovog dekristijanizma. Preteče nešto kasnije francuske revolucije.

U Njemačkoj je jednako nastojanje provodio Fridrich II. (Veliki). U ono doba nastale slobodnozidarske lože marljivo su širile Voltairski duh po Njemačkoj. Ali ni filozofi i literati nijesu zaostali. Od velikog je ugleda bio Lessing, da Goethea i preteče Kantove naročito i ne spominjem.

Kulturnim i civilizatornim nastojanjima čitave Evrope davali su ton ovi spomenuti prvaci liberalizma u Engleskoj, Francuskoj i Njemačkoj. Broj njihovih pomagača bio je nepregledan, a broj njihovih jakih protivnika vrlo malen. Priznati valja, da su crkveni ljudi dugo gledali skrštenih ruku, kako inteligencija otpada od Crkve umom i u duši svojoj nosi osjećaj, koji se često umstvenom shvaćanju protivi.

Kroz cio devetnajsti vijek bile su u naponu djelatnosti one tendencije, koje su rušile i razarale sve, što je odisalo kršćanskim duhom. Tu negativno-destruktivnu sliku ne mogu ovdje iznositi. Poznata vam je od druguda.

Dok su na jednoj strani tehnika, kemija i fizika, zatim geologija, paleontologija, historija i arheologija orijaškim koracima kročile naprijed, potpomagane tehničkim pomagalima svih vrsti — dotle su na drugoj strani duhovne znanosti i nauke duha: religija, filozofija, s poezijom i estetikom, sociologija i etika očito nazadovale. A pošto je elemenat duhovni prvotni i glavni kulturni faktor, njegovim padom valja zabilježiti o p ć u kulturnu dekadansu. Ta naša savremena kultura nema duše, nema jedinstvenosti. Ona nije harmonična, nego iskidana, izobličena. Ne odgaja, ni ne oplemenjuje čovjeka, nego ga uznosi, ostavlja hladnim i ubija. Ona nije u skladu s našom naravi, koja je nešto više od materije. Ona nema na sebi note vječnosti, onog bljeska neprolazne, trajne vrijednosti, za kojom teži naša duša. I zato je ona ostavlja hladnom, nezadovoljnom. Duša u njoj neima mjesta, bježi i traži — Gospoda.

VII. Značaj savremene kulture i izgledi za budućnost.

Jedinstvene kršćanske kulture danas nema. Činjenica je: da je sva kultura čedo kršćanskog duha zapravo kršćanske katoličke Crkve. Za nas Hrvate je to naročito bjelodano pokazala naša kulturno-historijska izložba prigodom proslave 1000 godišnjice hrvatskog kraljevstva. Ali moderni duh razbio je to jedinstvo. Unio je najrazličnije i česo puta najoprečnije tendencije i poglede na cilj kulturnih nastojanja, da je jednima kulturni nazadak ono, što je drugima kulturni napredak. Ljudi se više ne razumiju. Jednima je zemlja raj. materijalna kultura: tehnika i kemija, sve; drugima je sva ta materijalna kultura tuđa i mrska, jer je bezbožna, ohola i hladna.

I danas se čuju najoprečniji glasovi o značenju i vrijednosti naše savremene kulture i civilizacije. Naše je mišljenje dosta jasno izbilo tokom ovih izvoda: U svemu materijalnom napretku savremenog čovječanstva valja marno unositi ideju jedinstvenosti. Tu ideju može dati samo duša, iskra božanskog svjetla u nama. Samo kršćansko naziranje na svijet i život. Jedino ono polazi s ispravnog stanovišta i gleda čovjeka, njegov poziv, njegov napredak i kulturu pod vidom vječnosti. A samo s tog stanovišta može sva kulura imati pravu ocjenu. Sve je drugo pogrešno, s temelja pogrešno, prazno i — puko nadimanje nediscipliniranog ljudskog mišljenja.

Pa zato na pitanje: da li je moguća jedinstvena kršćanska kultura danas — odgovaram, da jest moguća, ali tek u pojedinačnim narodima i državama, gdje su povoljni svi uvjeti za njezin razvoj. O uvjetima, pod kojima je moguća ne mogu ovaj čas raspredati. Ali ću reći kratko: Kršćanska kultura, za naš katolički hrvatski narod,

dakle katolička kultura, sadržana je u osnovnim svojim smjernicama samo u katoličkoj religiji.

Ta katolička religija jest i danas pozitivan kulturan faktor, o čem nitko ne može posumnjati. Protestantske religije sve po redu ne mogu doći u obzir kod stvaranja jedinstvene kršćanske kulture, jer je protestantizam baš najveći krivac, da se razbilo nekad onako jako i veličajno katoličko kulturno jedinstvo.

Pravi predstavnik kršćanstva jest katolička Crkva. I sve ono, što se oko nje okuplja diše jednim duhom. Po njoj je u svim kulturnim pitanjima moguće među najraznovrsnijim narodima doći do jedinstvenih pogleda i na kulturnom polju. Zašto? Zato, jer su svi njezini članovi jedne misli, kad je u pitanju cilj, svrha čovječjeg života, vrijednost njegovih materijalnih i duhovnih sredstava, kojima čovjek ima da postigne svoju svrhu. To dakle jedinstveno poimanje svijeta, života i svemira omogućuje i jedinstveni nazor glede kulturnih vrednota. Kultura katoličkog puka, ako je doista vrijedan tog imena, ne može ići drugim putevima, nego što ide život takovog puka. I ako ga život zemaljski skladno vodi k cilju, k životu u slavi Oca nebeskog, njegovo će kulturno nastojanje nositi biljeg te vjere, nade i ljubavi. Zapravo: samo što ga bude približavalo k tom jedinom realnom cilju i što mu bude olakšavalo taj put, to će smatrati katolički puk pravom kulturom. Duh je dakako i opet glavni pokretač. Materijalna kultura ne će i ne mora ništa zaostati. Njoj najkatoličkiji duh nikad nije bio na putu. On joj se prilagođuje, on je unapređuje. Belgija je svijesna katolička zemlja, a kulturno je najnaprednija. Katolički Nijemci ništa ne zaostaju za svojim protestantsim sunarodnjacima.

Po čitavom svijetu dakle može sve naše kulturno nastojanje, sav naš rad i trud da prožima temeljna naša misao, izražena u našem katoličkom nazoru na svijet i život.

A kad znamo do kakovih je granica doprla naša savremena t. zv. moderna kultura i civilizacija, onda za nas, pristaše kršćanskog naziranja, nema nikakovog krzmanja: Zdrava narodna kultura može samo da se osniva na zdravim religijskim i etičkim osnovima! I zato je sve naše javno nastojanje obilježeno jednim jedinstvenim duhom: onim Crkve katoličke!

Pod njezinim okriljem moguća je jedinstvena kršćanska kultura katoličkih naroda. Program za taj rad zacrtali su pape posljednjeg ovog stoljeća. Na njegovom se ostvarenju živo radi po svim zemljama. A vjerujte, i skrajnji je čas! Opasnosti se pomaljaju na sve strane. U najširim slojevima već se zapaža mnogo vjerskog formalizma mjesto živog vjerskog života. Mogao bi i lakši vihor, da odnese taj naš puk onamo, kamo ne želimo da dospije. Njegovo srce moramo mi za svaki otpor prekaliti živim ognjem Kristovim: sav njegov kulturni život učiniti svijesnim izražajem katoličkog njegovog životnog nazora.

LITERATURA.

O. Schilling: Katholische Sozialethik, München 1929.

F. Zach: Modernes oder katholisches Kulturideal? Wien 1925.

J. Nikel: Allgemeine Kulturgeschichte, Paderborn 1906.

R. Falkenberg: Geschichte der neueren Philosophie, Leipzig 1913.

H. Funke: Philosophie und Weltanschauung, Padeborn 1914.

A. Schweitzer: Verfall und Aufbau der Kultur (I. dio), Kultur und Ethik (II. dio), München 1923.

Sadržaj:

Od istog autora:

1. **Sakramentalno djelovanje milosti** u presv. Euharistiji, 8^0 str. 180. Djakovo 1924.

2. **Katolička prosvjeta** — naša savremena dužnost, 12^0, str. 93. Osijek 1924.

3. † **Dr. Antonin Cyril Stojan,** nadbiskup olomučki, 8^0, str. 15. Djakovo 1924.

4. **Katolička Crkva i duh evropske kulture,** 8^0, str. 32, Zagreb 1926.

5. **Problem etičke kulture,** (Savremena pitanja svez. XXVI.) 8^0, str. 83, Mostar 1927.

6. **Naša Crkva i naša inteligencija** (Savremena pitanja svez. 31/32) 8^0, str. 126. Mostar 1929.

7. **Enciklike pape Pija XI.** za moralno-socijalni preporod društva, 8^0, str. 96, Zagreb 1930. (u štampi.)